

радів Василь Сидорович Земляк, коли з'явилася повість Олеся Гончара «Бригантина»! Як він умів радіти і запалювати всіх своєю радістю!

У яких би «суперлятивах» (гіперболізованих оцінках) не говорила і не писала літературна критика початку 70-х років ХХ століття (це ж були роки політичної, «стагнації» і нарощення ідеологічної боротьби), а далекоглядні літературознавці, що мали компаративне світовідчуття, у повісті О.Гончара відчитували й інші підтексти. А.Погрібний слушно писав ще 1987 року: «Те, що письменник звернувся до проблем виховання «важких дітей», не слід пояснювати лише бажанням дослідити складний та мало вивчений життєвий матеріал. Насправді тут причина глибша, і полягає вона у зумисній настанові на *полемічність*. У тому й виявляється полемічність авторського вибору, що він дає йому змогу переконано твердити: у таких, як Порфир, варто вірити, адже досить копнути глибше – і виявимо, що насправді приховується тут неоціненний резерв нашого майбутнього, відкинутий, зведений до правопорушництва нами ж таки самими ...» [4, 185]. «У «Бригантині» О.Гончар розгорнув широку етичну та педагогічну програму з найбільшою гостротою, акцентувавши найскладніші проблеми формування юної особистості» [4, 187]. На переконання Анатолія Григоровича Погрібного, «немало питань порушено тут на рівні «постановочності»» [Там само]. Внаслідок цього «конкретна часова локалізація» сповнюється «споковичним смислом» [4, 188] і постає «мотив усепланетарності» [4, 189], з якого розпросторювалися концепти таких романів, як «Тронка», «Собор», «Берег любові», «Твоя зоря» ... Зіставлення різних – віддалених у часі і просторах – цивілізацій і країнах актуалізували у художніх світах О.Гончара несподівано знакові образи-символи, як от старого негра Френка («Твоя зоря»).

Мотив-концепт зазвучав уже з уст Заболотного: «Є вчинки, котрі сьогодні мають сприйматись як колективний гріх людства, тільки так! І кожен з нас має взяти частку покути, кожен має проїнятися думкою, що ти вартувати планети, відповідаєш на ній за всіх і за все ...» [4, 220].

За «Твоєю Зорею» великого розголосу набуло й оповідання «Чорний яр» (1985). Художній світ О.Гончара поставив низку запитань до кожного читача, а його самого як письменника – до виходу з політичної партії – КППС і передчасної смерті.

Тому для завершення дискурсу про сумірність таланту, долі і пам'яті в житті сучасників і наступних поколінь О.Гончара і Дж.Д.Селінджера, треба не просто констатувати подібність перегуків сюжетно-фабульних мотивів, творів з головними героями Г.Колфілдом, П.Кульбакою, а й підіткових орієнтацій минулого, сучасного і майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабишкін О. Олесь Гончар / О. Бабишкін. – К. : Дніпро, 1968. – 322 с.
2. Коваль В.К. Зоря і катастрофа Володимира Дрозда // Серце моє в колючому дроті : есе, спогади, документи / В. К. Коваль. – К., 2005. – С. 616–631.
3. Наєнко М. К. Краса вірності : у творчому світі Олеся Гончара / М. К. Наєнко. – К. : Дніпро, 1981. – 216 с.
4. Погрібний А. Г. Олесь Гончар : нарис творчості / А. Г. Погрібний. – К. : Дніпро, 1987. – 242 с.
5. Покальчук Ю. В. Самотнє покоління : молодь у сучасному романі США і теорія відчуження / Ю. В. Покальчук. – К. : Наук. думка, 1972. – 273 с.

Сніжана НОВАК

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ВОЛОДИМИРА БІРЧАКА: НАЦІОЦЕНТРИЧНІ ТА ЕСТЕТИЧНІ КОНСТАНТИ

Стаття присвячена літературно-критичній діяльності Володимира Бірчака (1881 – 1952) у 20 – 40-ві роки ХХ століття. Особливу увагу приділено його впливові на формування ідейно-естетичних смаків творчої молоді на Закарпатті.

Ключові слова: літературна критика, вірші, проза, естетичні критерії, інтерпретація, творча

майстерність, українізація, національна культура.

Article is devoted Volodymyr Birchak's (1881 – 1952) literary-critical activity in 20 – 40th years of the XX-th century. The big attention is given its influence on formation ideologically-aesthetic views of young writers .

Keywords: the literary criticism, poems, prose, aesthetic criteria, creative skill, an Ukrainization, national culture.

Статья посвящена литературно-критической деятельности Володымыра Бирчака (1881 – 1952) в 20 – 40-е годы XX века. Большое внимание уделено его влиянию на формирование идейно-эстетических взглядов молодых писателей Закарпаття.

Ключевые слова: литературная критика, стихотворения, проза, эстетические критерии, творческое мастерство, украинизация, национальная культура.

Володимир Бірчак (1881 – 1952), відомий у Галичині та на Закарпатті педагог, письменник, літературознавець, громадський і пластовий діяч, не просто брав активну участь у літературному процесі 20 – 40-х рр. XX ст., а намагався впливати на формування ідейно-естетичних смаків молодих авторів, націлювати на шліфування художньої майстерності, скеровувати в потрібне концептуальне річище розвиток українських поезії та прози на Закарпатті. У своїх критичних статтях В.Бірчак оцінював художні твори молодих авторів з позицій літератора-державника, вельми послідовного в ідейних, естетичних, політичних і морально-виховних поглядах на красне письменство. Критик застерігав, що творець повинен перебувати в постійному пошуку, мусить вчитися, вдосконалюватися, бо самозаспокоєння є згубним для майстра, а особливо недосвідченого і самовпевненого.

Наукові інтереси В.Бірчака були різноманітними. Він знав “класичну філологію”, вивчав мови, багато читав, захоплювався філософією, давньою літературою, займався перекладами з німецької мови. Про це довідуємося з його листів до В.Гнатюка [24]. Свідченням активних студій молодого літератора над питаннями “вищої філософичної критики” став його переклад з німецької мови статті П.Шульце-Берггофа “Об’єктивність поета” [27, 230]. Пильно стежачи за розвитком європейських літератур, В.Бірчак запозичував для своєї творчості лише те, що не суперечило його морально-етичним переконанням. Він застерігав сучасників від перенесення в українське життя ідей, які б розтлінно впливали на духову сутність передусім молоді. Про це Бірчак писав у роки Другої світової війни: “Життя, реальне життя, іде своєю дорогою й розбиває всякі нерозумні теорії” [10].

Самому прозаїкові на початку творчого шляху довелося витримати і жорстку критику І.Франка, і в’їдливі репліки М.Євшана, і конструктивні побажання М.Коцюбинського. З кожних зауваг робив висновки і був вдячний, якщо вдосконалювався завдяки цьому. В.Бірчак не любив рецензій загальних, від яких чоловік “не стає мудрішим”. Завжди враховував психологічний чинник, особистість того, хто критикує і з яких поривань, намірів. Міркував так: “Критика, котра нищить автора, та ще молодого – не знищить його. Якщо є в нього іскра Божя – критика її не вб’є. Багацько гірші суть підхлібні, незаслужені критики. Автора вони деморалізують, а публіку знеохочують” [1, арк. 8]. Перш, ніж критикувати, молодих треба було навчати. В.Бірчак доклав чимало зусиль, аби виховати гарний літературний смак у початківців. Ніякі життєві негаразди, еміграція, труднощі не могли змусити педагога покинути цю справу. Після переїзду в Ужгород, ще не маючи “нічого під ногами”, навіть помешкання, він повідомляє Я.Гординського: “Тепер ладжу історію тутешнього письменства – для “Просвіти”. Матеріяли зібрав і сподіюся, що до місяця впораюся” [2, арк 75 зв.]. Бірчака підганяла до роботи відсутність історії літературного процесу Закарпаття, а також велика кількість “угро-руських” фальсифікацій, покликаних нав’яти переконання, що закарпатці не є невід’ємною складовою великого українського народу. Так, у 1920 році були написані “Літературні стремління Підкарпатської Руси”, які в 1921-му вийшли друком і стали на довгі літа підручником для закарпатської молоді. У цій праці В.Бірчак переконливо доводить: “Письменство країни, яка тепер офіційно називається Підкарпатська Русь, є галуззю українського письменства” [9, 5]. Автор вказує на причини “опізненого розвою”, називає імена “будителів”: Гіядора Стрипського і Августина Волошина, відмічає, що першим по-українськи на Закарпатті (після приєднання до Чехо-Словаччини) почав писати Лука Дем’ян, а другим Василь Гренджа-Донський. В історії літератури Срібної Землі В.Бірчак виділяє три періоди. I-ий період: XII – друга половина XVI ст. (під впливом Візантії, Болгарії, Сербії); II-ий

період: кінець XIII – початок XIX ст. Цей період ділить на три підперіоди: 1) кінець XIII – перша половина XVIII ст. (мова наближена до народної); 2) друга половина XVIII – початок XIX ст. (мова латинська і церковнослов'янська); 3) XIX – початок XX ст. (доба ворожого ставлення до народної мови і насаджування “карпато-русскаго языка”). III-й період починається з 1919 року і триває (доба відродження народної мови).

Першому періодові В.Бірчак приділяє найменше уваги. Найбільше місця в монографії відведено другому і третьому періодам, довкола яких точилися невгамовні суперечки, розпалювані “угро-руськими” прихильниками теорії “непричетності” Закарпаття до здавна українських земель. Характеризуючи II-ий період, літературознавець простежує впливи релігійно-політичних відносин, появи шкіл, перекладів Святого Письма, поширення “Учительних евангелій”, літописів, рукописних збірників проповідей. Окремі пункти монографії присвячено “белетристично-поучним” творам (тут же вміщено фрагменти з них), полемічному письменству, літописам, віршам, граматиці церковнослов'янської мови, латинсько-руській добі, ученим, які жили і працювали в Галичині та підросійській Україні. Подано також стислий аналіз творів І.Пастелія, Н.Теодоровича, Й.Базилевича, В.Довговича, І.Фогарашія, М.Лучкая. Найбільше уваги В.Бірчак приділив творчості О.Духновича, оцінюючи педагогічну, видавничу діяльність, поетичну творчість і погляди Духновича на мову, наукові праці і важливе значення його доробку загалом. Далі В.Бірчак докладно пояснює причини переходу до “язичія”, причини виникнення “полеміки” про літературну мову Закарпаття.

Кращі здобутки літератури Підкарпатської Русі В.Бірчак аналізує на прикладах творчості В.Гренджі-Донського, Ю.Боршоша-Кум'ятського, М.Божуківни, а з молодшої генерації М.Рішка, Ф.Могіша, Ф.Вільшицького, М.Ужанського, Ф.Маковичанина, І.Кошана. Окремі з поданих характеристик були раніше опубліковані В.Бірчаком в періодиці. У статті “А.В.Карабеліш: Вь лучахъ разсвета, вь Ужгороде, 1929” [13] В.Бірчак відзначив, що основний тон цієї збірки віршів безмежний песимізм. Її автор має два шляхи: або стати до бою за кращу долю українського народу, або продовжувати по-російськи “співати про тоску, грусть і вічний покой”. Далі з'явилися публікації “Боршош-Кум'ятський: Країна див” [4], “Зореславова “Казка” [7]. Ці та інші статті були “синтезовані” в одну велику під заголовком “Огляд літератури Підкарпатської Русі по перевороті”, яку надруковано в 10 і 11 числах часопису “Підкарпатська Русь” за 1935 – 1936 рік. Ця розвідка стала розділом 2-го, доповненого, видання “Літературних стремлінь...” Зусиллями Ужгородського видавництва “Карпати” і його наукового консультанта ученого-карпатознавця О.Мишанича “Літературні стремління...” в 1993 році було перевидано репринтним способом “як пам'ятку нашої філологічної думки, нині дуже корисну і багато в чому повчальну” [23, 192].

“Літературні стремління Підкарпатської Русі” високо оцінив В.Гнатюк. Відомий учений писав: “Хто цікавиться Підкарпатською Україною й її духовим життям, той прочитає сю книжку з зацікавленням, бо ж у ній змальований повний образ тої “літератури”, на яку могла здобутися та занедбана й забута країна. Автор вияснює тут ті всі язикові перипетії, що проявлялися в місцевій літературі, почитавши від церковно-слав'янської мови до народної української з відскоками в бік латинської мови, мадярської й московської, а найбільше “язичія”. Йдучи за прийнятим поділом української літератури на три періоди, ділить так само й місцеву...” [18, 87]. Серед недоліків книги В.Гнатюк називає те, що В.Бірчак перелічив не всі “Учительні евангелія”; не дуже докладно проаналізував духовні та світські вірші; не подав огляду всіх наукових праць про Підкарпатську Русь: історичних, філологічних і особливо етнографічних... Цей перелік зауваг міг бути і довшим, бо рецензента цікавили, як пише Я.Мельник, ще й “апокрифи й церковне письменство” Закарпаття і Галичини, “духовний портрет читачів і творців цих книг, питома вага національного в чужомовних пам'ятках” [21, 172]. Окрім цього, В.Гнатюк порекомендував авторові “пошукати ліпшого коректора” [18, 88].

Після виходу “Літературних стремлінь...” Бірчак продовжував вивчати літературний процес на Закарпатті. Перевиданню і доповненню цієї монографії в 1937 році передували статті габлітованого перед першою еміграцією в 1919 році доцента Кам'янець-Подільського університету В.Бірчака. У 1929 році вчений опублікував у “Нових шляхах” розвідку “Літературна творчість Закарпаття в роках 1919 – 1929” [8]. То була єдина публікація В.Бірчака в цьому часописі. Коли письменник довідався, що видання прорадянське, він категорично відмовився від співпраці з “Новими шляхами”.

У статті “Літературна творчість Закарпаття в роках 1919 – 1929” автор знову аналізує

географічні, політичні, релігійні причини спізненого культурного розвитку краю і відзначає, що зміни на краще почалися в 1919 році, відколи Закарпаття стало автономною частиною Чехо-Словаччини. Наступне десятиліття позначене активною українізацією усього життя закарпатців і розвитком україномовної літератури. Далі В.Бірчак знайомить читачів із постатями молодих письменників: Л.Дем'яна, А.Маркуша, В.Гаджеги, перелічує прізвища авторів, що подали свої твори до альманаху “Трембіта” (Ужгород, 1926). В.Бірчак зазначає, що йому довелося перечитати всю “мертвечину”, понаписувану до 1919 року “не знати, пощо, й не знати, кому”. Тому оповідання Л.Дем'яна, писані живою народною мовою, викликали враження “свіжої оживляючої води”. У творі молодого письменника “Чорт на весілля” відчутні впливи “Люби-згуби” Ю.Федьковича, сентименталізму Квітки і романтизму Гоголя, і народної пісні. В.Бірчака дещо збентежили уявлення Л.Дем'яна про поняття “реальне” і “фантастичне” в оповіданні “Відьма”. Критик був прихильником “реального життя”, а Л.Дем'ян, “мабуть, остане при відьмах, чортах та загалом романтичному зображенні селянського життя” [8, 95].

Збірку оповідань А.Маркуша “Виміряли землю” (1925) Бірчак називає “першою збіркою оповідань з народного життя” [8, 95]. Стаття В.Бірчака закінчується обіцянкою присвятити “окрему сторінку” аналізу творчості В.Гренджі-Донського, який “вибився” на провідне місце серед молодих поетів. Оцінка була об'єктивною, бо й сьогодні Л.Голомб, досліджуючи літературно-критичний дискурс поезії Закарпаття 20 – 30-х рр. ХХ ст., зазначила, що поява двох поетичних збірок В.Гренджі-Донського українською мовою зробила 1923 рік “етапним у культурному розвитку” Срібної Землі [19, 168].

У розвідці “Значіння перекладів красного письменства” у 1931 році В.Бірчак з неприхованою радістю констатував, що на Закарпатті розширюються проблемно-тематичні обрії літератури, яка тривалий час мала “майже виключно церковно-релігійний характер”, до того ж була писана незрозумілою мовою. “На полі літератури виступають уже не тільки духовні особи, але головню світські, виступають на полі поезії й жінки чого перше не бувало!” [6, 37]. Однак цей розвиток, на думку критика, не звільняв творчу молодь від дотримування високих ідейно-естетичних вимог до художніх текстів. Тільки об'єктивна критика допоможе рухатися вперед, вважав В.Бірчак. Автор водночас зазначив, що найбільше розвивалися в той період малі жанри оповідання і ліричні вірші. Перші кроки зроблено в жанрах драми та довгої епічної поеми. А от “повість ще не народилася” [6, 37]. До того ж у всіх жанрах відчутний “брак виробленої, скристалізованої форми”, “брак мелодійности” та ідеї. Тому критик радив набиратися досвіду і вмінь на перекладанні кращих зразків світової літератури. У всіх видатних українських письменників були переклади з багатьох європейських мов, зазначав В.Бірчак. “Переклад змушує знайти відповідний точний вислів, щоб вірно передати думку оригіналу, змушує триматися згори накиненого ритму й форми, згори визначає й довжину вірша. Учить, як ошадні, скупі на слова є великі майстри слова, та за це якого спеціального значіння набирають поодинокі вискази” [6, 38]. Переклади вчать вишуканих форм, точного передавання думок, віднайденню нових мотивів. До того ж знайомство з чужими творами розширює світогляд перекладача. Останнє, на думку В.Бірчака, є найважливішим.

Даючи поради, настанови молодим письменникам, критик залишав за собою моральне право вказувати на недоліки у творчості несумлінних писак. Цю тему він розвинув у статті “Про нашу літературну критику”, підкреслюючи, що “в цілм життю П[ідкарпатської] Руси, а спеціально в літературі, витворився погляд, що все треба під небеса хвалити” [11, 21]. При тому “славослови” між собою гостро осуджують недоліки вистави чи твору, а в рецензії оцінюють схвально: “...Вірш чудовий, справити треба тільки зміст і форму”, або “Драма є чудова, майже геніяльна, а тільки треба в ній змінити монологи й діалоги” [11, 22]. Така сумна традиція бере початок з тих часів, коли ніхто не писав, не читав і тим більше не критикував українською мовою. Сьогодні ж наше слово живе без хвальби, тому пора згадати, що бути поетом, казав І.Франко, це тяжке ремесло, яке, крім таланту, вимагає великих знань і високих етичних вартостей. З цієї причини нема потреби “возносити” амбітних нездар.

В.Бірчак висміює творців, що з одним-двома віршами (“а часом і жодного порядного”) вміщують свій портрет. Якщо ж котромусь вдасться написати цілу збірку, то “дає, крім свого портрету, ще й портрет своєї жінки і своїх дітей...” [11, 23]. Цим усім, вважає критик, лише даємо підстави для намішок “чужим”, показуємо “наше убожество й нашу дурноту”. Автор переконаний, що піднесенню української літератури найбільше сприятиме об'єктивна критика. Їй

належить почесна місія відділяти зерно від половини і виступати проти всього несовісного, що “впливає не із поетичного таланту, а [з] бажання легким способом здобути “славу” [11, 23]. Насамкінець В.Бірчак обіцяє друкувати “оцінки” поодиноких літературних творів. Ці роздуми, оформлені відповідно до стилю підручника, окремим пунктом ввійшли до другого видання “Літературних стремлінь Підкарпатської Русі” (1937).

У статті “Боршош-Кум’ятський: Країна див” В.Бірчак зізнається, що вагався, чи подавати її до друку: “Біда ось у чому: у нас не розвинена критика, кілька разів прийдеться кому сказати слово осуду, починається лайка, підозрівання, по кожній пробі зарікаюся, а потім знов скоротить. Свідомий, яку біду собі напитаю...” [4]. Критик відзначає, що Боршош-Кум’ятський “бачить об’яви життя не як подію а як стан”, на письмі це передано униканням дієслів і накопиченням іменників і прикметників. Надмірна кількість сумних і страшних образів (горя, журби, могили) не викликає “сильних емоцій” через абстрактне сприйняття, бо поезія не представляє їх “образово”. Вірші зі збірки “Країна див” пройняті невдоволенням і скаргами на життя, в яких відсутня провідна ідея, дорога до ідеалу. На думку критика, поет провокує “ненависть до здобутків культури” (якими не послуговується простий селянин) замість того, аби підвищувати культуру людей праці. “Пасивність, безрадість, безпомічність оце загальне враження збірки”, пише В.Бірчак. Занепадницькими настроями поезія Ю.Боршоша-Кум’ятського близька до віршів А.Карабелеша. Відтак критик радить подумати над новими темами творів, писаних для народу, що “будиться, відроджується”.

Цілковито протилежний від аналізованої збірки характер мають поезії Зореслава (о. Севастіяна Сабола). Це відзначив В.Бірчак у статті “Зореславова “Казка”. Критик вказує на “безмежний оптимізм і завзяття” поета, схвально відгукується про “ковану” форму віршів, про гарні і логічно вмотивовані рими, про “ясні, виразні, викинчені” образи, про вміло дібрані мотиви. Свої судження В.Бірчак підтверджує на прикладі сонету “Казка”. У цьому вірші Зореслав створює цілісний образ Королівни (Батьківщини), яку звільняють із “соромного полону” переможці “лицарі вогнисті”. Гул битви Зореслав передає за допомогою асонансів. Критик із задоволенням відкриває в молодому поетові дві важливі речі: великий талант і велику працю над собою. Рецензія закінчується твердженням, що Зореслав “здобув собі не тільки перше місце між поетами Підкарпаття, але вже й вибився між перших на молодому загальноукраїнському Парнасі” [7]. Схвальну рецензію на вірші Зореслава опублікував у часописі “Напередодні” А.Гарасевич. Рецензент особливу увагу звернув на музичність і правильність форми віршів, на патріотизм поета і віру в майбутнє [17].

Оцінка нових здобутків закарпатських письменників була непростою справою. Про це писав В.Бірчак у статті “Альманах підкарпатських українських письменників під редакцією Андрія Ворона і Миколи Храпка. 1936. Севлюш. (Ст. 1 – 184)” [3], продовження якої мало назву “Ще про Альманах” [12]. Автор застеріг: “Час, коли оцінювано твори тільки за добру волю авторів, вже й на Підкарпаттю минувся. Час, коли буде можна одверто говорити про нові ідеї та нове оформлення ще не прийшов” [3]. Критик констатує позитивний факт появи нового альманаху “Трембіта”, тут же стисло аналізує тематичні особливості поданих творів. Більший науковий інтерес становить публікація “Ще про Альманах”, в якій В.Бірчак розтлумачує молодим деякі закони літературної творчості. Дуже важливим Бірчак вважав опрацювання внутрішньої та зовнішньої форм, уникання слів, які не несуть певного смислового навантаження, бо мова твору мусить бути бездоганною [12].

Значний вплив на Бірчака-критика мав О.Маковей. У 1929 році в листі до А.Крушельницького В.Бірчак відзначив: “Нині треба б знайти критика, що писав би так приступно, зрозуміло і з таким усміхом, як це умів Маковей! Але де його знайти?” [1, арк. 8]. Звісно, це не доводило, що в Карпатській Україні загалом не було критиків. У 20 – 30-ті рр. XX ст. там працювало достатньо інтелектуалів. В.Габор у такому порядку перелічує когорту критиків і літературознавців, які цікавилися процесом відродження Закарпаття: В.Бірчак, Є.Маланюк, М.Рудницький, М.Чирський, А.Гарасевич, О.Чернова, Ф.Тіхий, А.Гартл та інші [16, 426]. В.Габор називає В.Бірчака “одним із сумлінних дослідників закарпатської літератури” [16, 430]. Варто додати, що В.Бірчак цікавився новинами літературного процесу не лише Закарпаття, а й підрадянської України та Європи загалом.

Плацдармом для розвитку повноцінної літературної критики В.Бірчак вважав періодичні видання, тому постійно піклувався про українські газети: редагував “Світ”, “Народ”, “Українське

слово”, “Українську дійсність”. На їхніх сторінках друкував свої критичні статті, що відзначалися не лише прискіпливою вимогливістю, але й доброзичливістю, коректністю, стриманістю у висловах. Тому до його порад прислухалися, його праці мали широкий резонанс. Як літературний критик, В.Бірчак завжди дотримувався принципів, сформульованих І.Огієнком: “Найсудоріша наукова етика мусить обов’язувати всіх правдивих учених. Вільно критикувати кожну працю, коли чуєшся до того на силах і маєш на те *наукове* покликання, але не вільно не шанувати чужої думки, хоч би й відмінної від твоєї, а ще гірше – не шанувати автора тієї думки. І вже зовсім не пристало вченому зводити в критиці свої особисті порахунки” [25, 342].

Коли в 1937 році В.Бірчак доповнив і перевидав “Літературні стремління Підкарпатської Руси”, рецензент під криптонімом [Яаг] (Я.Гординський) у рецензії на цю монографію відмітив, що авторові вдалося довести українськість літературного процесу на Закарпатті, що “русский елемент” мусить згинати в тому краю. Але мовно-правописні суперечки на Срібній Землі – це “явний знак, що експериментам над цією багатостраждальною країною ще не кінець” [28]. Критик вказав на авторську об’єктивність в оцінюванні літературних явищ, на “науковий спокій” В.Бірчака в аналізі дуже дражливих питань. Рецензент визнав недоліком праці те, що Бірчак не згадав ані І.Панькевича, який допомагав у роботі над книгою, ані самого себе як письменника і вченого, що “творює окремих розділ у культурному житті Закарпаття – і то розділ не найменший” [28].

Такий значний вплив галичанина-емігранта, педагога-письменника і критика В.Бірчака на свідомість карпатських українців вельми непокоїв прихильників теорії “відрубності” Закарпаття від українських земель. Г.Геревський написав цілу монографію-пасквіль: “Історія угро-русской литературы въ изображеніи Володимира Бирчака”. Видання побачило світ у 1943 році, а це доводить, що праця В.Бірчака і далі продовжувала бути актуальною, бентежила “угро-русских”. Один із них – Г.Геревський – був обурений тим, що В.Бірчак свідомо упускає всякі чужинецькі “нашарування”, через які закарпатці думають, нібито витворили “свою окрему культуру”. Тенденційність підручника зумовлена бажанням “навернути” мешканців Закарпаття до материнської мови і культури. Г.Геревський має рацію, кажучи, що опис другого з трьох періодів розвитку літератури Срібної Землі в монографії В.Бірчака надмірно великий і займає забагато місця, порівняно з першим і третім. Цікаво, що з позитивного боку критик виділяє лише одне: добре, що Бірчак вмів багато уривків з аналізованих художніх творів. В усьому іншому галичанин “наскрізь винуватий”.

Л.Бабота писала у монографії “Закарпатоукраїнська проза другої половини XIX століття” про “Літературні стремління...” В.Бірчака: “Потрібно позитивно оцінити той факт, що у другому, доповненому, виданні автор максимально використав не лише джерельні матеріали, але і цілий ряд наукових робіт, які з’явилися після 1921 р., хоч їхні автори оцінювали закарпатоукраїнський літературний процес з інших позицій, ніж В.Бірчак” [15, 40]. В.Бірчак аж ніяк не виступав проти жодної з культур чи літератур світу, а лише проти угорського та російського шовінізмів і “зозулячої природи”: витіснити українську мову і культуру з їхнього рідного гнізда. Отож, не дивно, що з “Літературних стремлінь...” В.Бірчака явно і виправдано випирає ідея українського Закарпаття.

У статті “Ідея чи форма?” В.Решетуха зазначив, що звести до одного знаменника всі естетичні критерії неможливо. У літературних творах кожен шукає те, що відповідає його “психічній структурі”, аж тоді “відчуваємо правдиву естетичну насолоду” [26, 22]. А В.Бірчак найціннішою річчю в письменстві вважав щирість переданих почуттів. Саме це він назвав головною прикметою нової збірки поезій “Сонце і грати” (1941) Володимира Яніва [14]. У короткій рецензії В.Бірчак підкреслив, що поет зумів образно відтворити правду життя. У поезіях нема “штучних поз” чи “патріотичних часто таких пустих! декларацій”, “плитких поучень”. В.Янів не говорить про силу, а змальовує сильного духом борця – постать, яка в роки Другої світової війни ще більше, ніж у міжвоєнні десятиліття бентежила душу В.Бірчака. Мабуть, пишучи рецензію, критик уже виношував ідею статті, що невдовзі з’явилася в “Українській дійсності” під заголовком: “Еволюція постаті борця в творах І.Франка” [5]. Що могло бути актуальнішим у час кривавої битви за територію України? Нічого, і Бірчак це розумів. Він звернувся до спадщини українського генія, щоб на його творах різних періодів простежити еволюцію політичних переконань, поглядів на державний лад, на роль окремих верств суспільства і значення “провідників в житті народа”. Це було вкрай необхідно з’ясувати в час зневіри,

виснажливої боротьби, тяжких втрат, розгубленості українців, що знаходилися поміж двох вогнів.

В.Бірчак подає власну інтерпретацію повістей і поем І.Франка “Борислав сміється”, “Великий шум”, “Захар Беркут”, “Панські жарти”, “Перехресні стежки”, “Іван Вишенський” і “Мойсей”. Манера їх трактування Бірчаком суголосна з такою тезою статті “Функції літературної критики” англо-американського літературознавця Т.Еліота: “Всяка інтерпретація... правомірна тільки тоді, коли нічого не інтерпретує, а надає читачеві факти, яких він би сам, очевидно, не зауважив” [20, 71]. В.Бірчак простежує, котрий герой за що бореться в кожному творі, і робить висновок, що з-поміж усіх персонажів І.Франка “найдосконалішим” виступає Мойсей з однойменної поеми. “В душі Мойсея є й посвята Бенедя, Дум’яка та Захара Беркута і любов священика із “Панських жартів”, і праця та розум Рафаловича, і сумніви Вишенського, але все те в якнайбільшій мірі” [5]. Своєю розвідкою В.Бірчак хотів показати на прикладі повістей і поем І.Франка, як довго “творяться великі, вічні ідеї”. Понад двадцять років Каменяр різьбив “одну й ту саму постать борця, від матеріялістичного, інтернаціонального соціалізму зачавши, а на володінні духа й на піднесенні володіння духа на найвищий п’єдесталь понад всі матеріялістичні добра скінчивши” [5]. І праця вартувала того, аби в скрутний час дати рідному народові “живий”, “досяжний” у своїй досконалості образ національного героя. В.Бірчак завжди підкреслював, що повести народ за собою може тільки той, хто сам знає, куди йде. А в 1941 році довга путь до перемоги лише починалася, саме час був зростати духово, аби перемогти...

Характерною рисою вдачі В.Бірчака стало намагання зберегти для майбутніх поколінь хроніку будівництва Української держави. Зусилля В.Бірчака і його однодумців суголосні з тезою митрополита А.Шептицького, яку той висунув у статті “З філософії культури”. Автор зокрема писав: “...Як в історіографії, так і в мистецтві, й у всій іншій культурній праці чи культурних принципах і культурних продукціях, світ тепер оцінює національні культури так високо, що тільки під фірмою національної культури можна здобути місце у всесвітній культурі” [22, 207]. Сходження України на такий п’єдестал у світовій культурній спільноті було заповітною мрією В.Бірчака. Для досягнення цієї мети він усе життя працював, не покладаючи рук, аби знову повернутися до нас через десятки років вимушеного забуття.

Літературно-критична діяльність В.Бірчака припала на 20 – 40-ті рр. ХХ ст. – час інтенсивного творення літератури нової доби. За ці десятиліття автори Закарпаття зуміли підняти красне письменство на якісно вищий рівень. Важливу роль у позитивних змінах в літературному процесі краю відіграла критика. Серед згадуваної когорти критиків і літературознавців В.Бірчак був найактивнішим учасником літературного життя Закарпаття. Для молодих письменників він став терпеливим учителем, авторитетним наставником і суворим рецензентом. Його статті та монографії мали вагомий вплив на шліфування творчої майстерності митців. В.Бірчак пропагував відродження україномовного письменства Срібної Землі, виховував вимогливе ставлення до друкованого слова. Плідні зусилля літературознавця були спрямовані на швидкий і якісний розвиток закарпатської літератури в річищі загальноукраїнської.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірчак В. Листи до Антона Крушельницького // ЦДІА у Львові. – Ф. 361. – Оп. 1. – Од. зб. 54. – 10 арк.
2. Бірчак В. Листи до Ярослава Гординського // ЦДІА у Львові. – Ф. 384. – Оп. 1 – Од. зб. 27. – 82 арк.
3. Бірчак В. Альманах підкарпатських українських письменників під редакцією Андрія Ворона і Миколи Храпка. 1936. Севлюш (ст. 1 – 184) // Українське слово. – 1936. – Ч. 32.
4. Бірчак В. Боршош-Кум’ятський: Країна див: [Рецензія] // Українське слово. – 1934. – Ч. 19.
5. Бірчак В. Еволюція постаті борця в творах І.Франка // Українська дійсність. – 1941. – Ч. 10.
6. Бірчак В. Значіння перекладів красеного письменства // Підкарпатська Русь. – 1931. – Ч. 1 – 2. – С.36 – 38.
7. Бірчак В. Зореславова “Казка” // Українське слово. – 1936. – Ч. 18.
8. Бірчак В. Літературна творчість Закарпаття в роках 1919 – 1929 // Нові шляхи. – 1929. – Т. 1. – С. 91 – 96.
9. Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Русі: Репринт. – Ужгород: Карпати, 1993. – 192 с.
10. Бірчак В. Наказ життя // Українська дійсність. – 1941. – Ч. 18.
11. Бірчак В. Про нашу літературну критику // Підкарпатська Русь. – 1931. – Ч. 102. – С. 21 – 23.
12. Бірчак В. Ще про Альманах // Українське слово. – 1936. – Ч. 34.
13. В.Б. А.В.Карабеліш: Вь лучахь разсвета, вь Ужгород, 1929: [Рецензія] // Українське слово. – 1932. – Ч. 4.

14. В.Б. Бібліографія: [Рецензія на збірку поезій В.Яніва “Сонце і грати”] // Українська дійсність. – 1941. – Ч. 7.
15. Бабога Л. Закарпатоукраїнська проза другої половини XIX століття. – Словацьке педагог. вид-во в Братиславі; Відділ української літ-ри в Пряшеві. – 1994. – 249 с.
16. Габор В. Вплив літературної критики на становлення та розвиток нової української літератури на Закарпатті в 20 – 30-х роках XX ст. (за матеріалами періодичних видань) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 425 – 441.
17. Гарасевич А. Молодий Закарпатський парнас: Зореслав // Напередодні. – 1938. – Ч. 8.
18. Гнатюк В. Літературні стремління Підкарпатської Руси. Написав Др. Володимир Бірчак: [Рецензія] // Літературно-науковий вісник. – 1922. – Т. 76. – Кн. 1. – С. 86 – 88.
19. Голомб Л. Літературно-критичний дискурс поезії Закарпаття 20 – 30-х рр. XX ст. // Українська поезія Закарпаття XX століття: Науковий збірник. – Ужгород, 2004. – С. 168 – 182.
20. Еліот Т. Функції літературної критики // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 66 – 72.
21. Мельник Я. “На неходженім у нас полі”: апокрифічна тема в науковій спадщині В.Гнатюка // Наукові записки. Серія: Літературознавство: До 130-річчя народження В.Гнатюка. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – Вип. X. – С. 172 – 178.
22. Митрополит Андрей. З філософії культури // Наша культура. – Варшава, 1935. – С. 201 – 207.
23. Мишанич О. Володимир Бірчак і його книжка “Літературні стремління Підкарпатської Руси”: [Післямова] // Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Руси: [Репринт]. – Ужгород: Карпати, 1993. – С. 191 – 192.
24. Новак С. Листи Володимира Бірчака до Володимира Гнатюка // Наукові записки. Серія: Літературознавство: До 130-річчя народження В.Гнатюка. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – Вип. X. – С. 86 – 98.
25. Огієнко І. Творімо українську культуру всіма силами нації!: Ще раз про наші завдання // Наша культура. – Варшава, 1935. – С. 337 – 344.
26. Решетука В. Ідея чи форма? // Наша культура. – Варшава, 1936. – Кн. 1. – С. 18 – 22; Кн. 12. – С. 498 – 503.
27. Шульце-Бергоф П. Об’єктивність поета / Переклав з нім. В.Бірчак // Світ. – 1906. – Ч. 14. – С. 220 – 221; Ч. 15. – С. 229 – 231.
28. [Яг]. Література Закарпаття: [Про “Літературні стремління Підкарпатської Руси” В.Бірчака] // Назустріч. – 1938. – Ч. 4.

Валерій ПАНЧЕНКО

ГЕНДЕРНА ВЗАЄМОДІЯ У Д.Г.ЛОУРЕНСА І В.ВИННИЧЕНКА

У статті досліджується гендерна комунікація у романах Д.Г.Лоуренса «Коханець леді Чатерлей» та «Сини та коханці» і В.Винниченка «Чесність з собою» та «Записки Кирпатого Мефістофеля».

Ключові слова: гендер, комунікація, Д.Г. Лоуренс, В. Винниченко.

The article deals with gender communicatin in the novels by D.-H.Lowrence “Lady Chatterley’s Lover”, “Sons and Lovers” and V.Vynnychenko “Chesnist’ z soboyu”, “Zapysky kyrpatoho Mefistifel’a”.

Key words: gender, communication, D.G. Lawrence, V. Vynnychenko.

В статье исследуется гендерная коммуникация в романах Д. Г. Лоуренса «Любовник леди Чатерлей» и «Сыновья и любовники» и В. Винниченко «Честность с собой» и «Записки курносого Мефистофеля».

Ключевые слова: гендер, коммуникация, Д.Г. Лоуренс, В. Винниченко.

Гендер – складний соціокультурний процес конструювання суспільством відмінностей чоловічих та жіночих ролей, поведінки, ментальних та емоційних характеристик. Важливими елементами створення гендерних відмінностей є розмежування і протиставлення «чоловічого» та «жіночого», тому гендерна взаємодія персонажів у межах художнього цілого стає важливим елементом гендерного аналізу літературного твору.

Головним чинником у персонажних взаєминах є поняття зв’язку, з якого випливають такі